

SCHMIDT ANIKÓ

A kataszteri felmérés az első világháború idején

A kataszter a háborús évek költségvetésében

Az 1914–1915. évi zárszámadási jelentés kiemelte, hogy a várakozáshoz képest a földadó bevétele 9 323 640 koronával gyengébb volt a vártnál, amelyet az okozott, hogy a földadó kivetési kulcsát az 1909. évi V. tc. alapján 1913-tól kezdve leszállították, a kiesést pedig a földadókataszter kiigazítása révén remélt többlet nem pótolta.¹ Mindez feltehetően az első világháború későbbi éveiben is fennállt, de az 1916

és 1918 közötti időszakra vonatkozóan erre nézve kevés adat áll a rendelkezésünkre. A világháború okozta válságot mindazonáltal már az 1915–1916. évi zárszámadási jelentésben lemérhetjük, amely kitér a kataszteri személyzet létszámcsökkenésére és ennek következtében az utánuk fizetendő térítmények mérséklődésére.² A kieső munkaerő a kataszteri felmérések és kiigazítások munkamenetét is lassította, ahogyan a földadóból származó bevételek csökkenése is világosan mutatja, hogy a földek

Év	A folyó évre a földadóra közigazgatásilag előírt összeg	Tényleges bevétel	Állandó kataszter			Földadó-nyilvántartás	
			Terv	Kiutalt	Kiadás	Utalványozott	Tényleges kiadás
1914–1915	62 426 359	53 706 830	3 359 867	2 756 183	2 745 794	1 380 900	1 392 816
1915–1916	63 637 734	61 475 826	4 161 888	2 699 161	2 761 471	1 500 193	1 490 524
1916–1917	24 560 488	nincs adat	nincs adat	3 346 742	nincs adat	1 780 668	nincs adat
1917–1918	27 887 836	nincs adat	nincs adat	3 974 022	nincs adat	2 359 435	nincs adat
1918. július 1–október 31.	20 293 873	nincs adat	nincs adat ³	2 313 152	nincs adat	1 007 866	nincs adat

1 A földadóra vonatkozó legfrissebb szakirodalmat l.: SCHMIDT ANIKÓ: A földadó bevezetésének országgyűlési vitája. *Adózás és adóelkerülés Magyarországon a 15–20. században*. Szerk.: GERMUSKA PÁL – Ö. KOVÁCS JÓZSEF. Bp., 2021. 117–139. és REISZ T. CSABA: A földadó a magyar államháztartásban (1867–1914). *Uo.* 141–168.

2 A kataszterre vonatkozó éves költségvetéssel és a földadóból származó bevételekkel kapcsolatos adatokat az Állami zárszámadás 1914–1918. évi köteteiből vettem, amelyek elérhetőek a Hungaricana Közgyűjteményi Portálon (www.hungaricana.hu). Az összegek koronában értendők. A korábbi országgyűlési ciklusok idején a kataszteri kérdéseket illető eseményeket l. a *Catastrumban* megjelent eddigi cikkeimben: A kataszteri felmérés az országgyűlés előtt (1865–1868). 2. (2015) 1:19–24.; A kataszteri felmérés az országgyűlés előtt: az első törvényjavaslatok (1869–1872). 2. (2015) 2:9–21.; A kataszteri felmérés az országgyűlés előtt. Élénkítő tárgyalások, erősödő földbirtokos lobbí. 2. (2015) 3:46–59.; A kataszter a logikát a feje tetejére állította. Az 1878–1881. évi országgyűlés tanulságai. 3. (2016) 1:13–25.; A kataszteri ankét. 3. (2016) 2:21–28.; Az „új” földadó kivetése előtt: az 1881–1884. évi országgyűlés. 3. (2016) 3:3–16.; A kataszteri munkálatok ügye az 1884–1887. évi országgyűlési ciklusban. 4. (2017) 1:15–24.; A kataszteri munkálatok ügye az 1887–1892. évi országgyűlési ciklusban. 5. (2018) 2:18–27.; Harc a földadó leszállításáért. A kataszter ügye az 1896–1901. évi országgyűlési ciklusban. 6. (2019) 2:30–39.; A kataszter és a kiigazításának terve az 1901–1906. évi országgyűlési ciklusban. 7. (2020) 1:33–44.; A kataszter ügye az 1906–1911. évi országgyűlésen. 7. (2020) 3:39–54.; A kataszteri felmérés ügye az első világháborút megelőző években (1910–1914) 8. (2021) 2:23–36. A korabeli szövegrészeket a mai helyesírásnak megfelelően, a nyelvi sajátosságokat megtartva adom közre.

3 Az 1918/1919. évi költségvetés tervezetének országos felmérésre vonatkozó adatai legalább részben ismertek, de releváns adatokat azokból nem lehetett itt feltüntetni. REISZ T. CSABA: Az Állami Földmérési Igazgatóság (1919–1920). *Catastrum*, 6. (2019) 1:25–35., ebben: 32–33.

művelésére a frontszolgálat miatt nem volt elegendő ember.

A kataszteri felmérés megtorpanása

A háborús években a frontszolgálat a kataszteri személyzet csökkenését eredményezte, amely nemcsak a zárszámadási jelentésekből, de a felmérési munkálatok lassúbb előrehaladásán is jól látszik.⁴ Mindez a kataszteri és ingatlan-nyilvántartási telekkönyvek egységesítését is nehezítette, a pontos nyilvántartás hiánya pedig továbbra is erősen rontotta az ingatlanok hitelképességét. A kataszteri munkálatok és a telekkönyvek egységesítésének gyorsítására Reök Iván (Csongrád vármegye, Tápé) interpellációt nyújtott be, amelyet a képviselőház 1917. március 20-án tárgyalt.⁵ A beadvány különösen figyelemre méltó abból a szempontból, hogy kiválóan összegzi a világháború alatt zajló kataszteri felmérés problémáit. A képviselő interpellációjában három kérdést intézett Teleszky János pénzügyminiszterhez. Az első arra vonatkozott, hogy mivel az osztrák szakemberek, különösen a cs. és kir. katonai földrajzi intézet szükségesnek véli Ausztriára és Magyarországra nézve az országos kataszteri felmérési intézmény egységesítését, a miniszter vajon megvédi-e a magyarországi kataszteri felmérési intézmény önállóságát és függetlenségét a fentebbi tervekkel szemben? A másodikban a képviselő arról érdeklődött, hogy a miniszternek szándékában áll-e az országos kataszteri felmérési munkálatok törvényesítése, gyorsítása és továbbfejlesztése érdekében a szükséges törvényhozási rendelkezéseket javaslatba foglalni? Végül pedig a kataszteri és ingatlan-nyilvántartási telekkönyvek egységesítésére vonatkozó törvényjavaslatra kérdezett rá, amelyet – a munkálatok felgyorsítása érdekében – még ebben a törvényhozási ciklusban kívánatosnak tartott volna.

Az interpelláció előterjesztésében a képviselő kifejtette, hogy a vonatkozó (1875:VII., 1886:XXIX., 1889:XVIII., 1891:XVI., 1892:XXIX., 1909:V.) törvénycikk nem szabályozták az ügymenet minden részletét, így általános probléma, hogy a kataszteri munkálatokat mindig rendeletekben szabályozták, nem pedig törvényben. Úgy gondolta, ez a helyzet ahhoz vezetett, hogy az intézkedéseknek nincs akkora súlyuk, és ez bénítja a mérnökök munkáját. A meglévő rendelkezések hiányaként rótt fel, hogy nincs egyértelmű szabály arra nézve, hogy változások esetén mikor kell a kataszteri felméréseket megismételni. Reök többek között ennek a számlájára írta a lassú felmérést: „Az 1914–15. [évi] költségvetést kísérő pénzügyminiszteri jelentésben az foglaltatik, hogy Magyarország 5642 négyszögmérföldnyi területéből 4438 négyszögmérföldön, vagyis 78,7% területen vannak a kataszteri munkálatok befejezve. Tehát 66 évi munka után még hátra van 21,3%. Ez annál sajnósabb, mert a pénzügyminiszteri indokolás azt is megmondja, hogy a továbbiakra nézve a kataszteri munkálatok még lassúbb haladása várható, minthogy a kataszteri mérnöki személyzet nagy részét elfoglalja a telekkönyvi betétszerkesztés és nyilvántartás. Ez azt jelenti, hogy az ország területének 21,3%-ára nézve még most is a régi, bementásokon alapuló adóztatási viszony áll fenn, ami nem felel meg sem az állam, sem az adózók érdekeinek. Mert ha többet fizet az adózó, mint amennyit a kataszteri kulcs szerint fizetnie kellene, igazságtalanság történik vele, ha kevesebbet, az államkincstár károsul.”

Részletesen szólt a hiányos felmérés okozta mindennapi nehézségekről, így például arról, hogy az ország háború következtében elpusztított perifériáin az ellenség kiverése után a viszszafelelő lakosság sokszor nem találta meg a parcelláit, mert mások elfoglalták azokat.

4 A felmérés előrehaladásáról bővebben I. TÖRÖK ENIKŐ: A kataszteri részletes felmérés előrehaladása Magyarországon 1856 és 1916 között. *Catastrum*, 2. (2015) 1:11–18. A háborús viszonyokat jól tükrözik az utolsóként (1914) felállított 24. trencsényi felügyelőség személyzeti viszonyai, ahol a vezetőn kívül szinte mindenki a fronton volt: REISZ T. CSABA: A kataszteri felmérés Trencsény megyében. *Catastrum*, 5. (2018) 3:49–64.

5 A cikkben szereplő képviselőkre vonatkozó adatok megtalálhatók: *Sturm-féle országgyűlési almanach 1910–1915. Rövid életrajzi adatok a főrendiház és képviselőház tagjairól*. Szerk.: VÉGVÁRY FERENC – ZIMMER FERENC. Bp., 1910. Online is elérhető a Hungaricana Közgyűjteményi Portálon.

Ezért sok szegény ember föld nélkül maradt, mert nem volt kataszteri térkép és nem voltak mérnökök, akik megfelelő adatok alapján a birtokokat pontosan, a tulajdoni viszonyoknak megfelelően feltüntették volna. A képviselő beszélt a háború következtében kialakult kataszteri munkaerőhiányról: a kataszternél 1917-ben 700 ember dolgozott, nagy részük azonban a fronton volt. A betétszerkesztés eleve lassan haladt: a Reök által ismertett adatok szerint 1886 óta a betétszerkesztés az ország területének 42,3%-án készült el, közhasználatra azonban csak mintegy 34,7%-nyi területre vonatkozóan adták át az eredményeket, tehát az ország területének valamivel több mint 65%-án továbbra is a régi, megbízhatatlan adatok érvényesek. A munkálatokat hátráltató tényezők között említette még a betétszerkesztés procedúrájának bonyolult és időigényes voltát. Javasolta a háromszögelési hivatal önállóítását, valamint hogy a kataszteri felmérési felügyelőségeknél ott, ahol betétek nyilvántartásával foglalkoznak, erre nézve külön osztályokat szervezzenek, amelyek a változásokat a helyszínen követhetik. Emellett, tekintettel a felmérések lassú haladására, valamint a kataszteri személyzet háborús lekötöttségére, elhalálozására, rokkanttá válására, kiemelten fontosnak tartotta az utánpótlás biztosítását, így kérte, hogy a pénzügyminiszter rendelkezzen egy tisztképző intézmény létesítéséről, amely a szükséges műszaki nemzedék kiképzésével foglalkozna.

Teleszky János az interpellációra válaszul elmondta, hogy semmi szükségét nem látja a magyar és az osztrák kataszteri felmérési intézmények egyesítésének, hiszen a háromszögelési hálózat megállapítására vonatkozó alappontok és magassági alappontok megállapítására vonatkozólag egységes elvi megállapodás a nevezett egységesítés nélkül is megvalósítható. A többi kérdéssel kapcsolatban elmondta, hogy szerinte is nagyon fontos a kataszteri

felmérés, különösen annak mielőbbi befejezése, és az úgynevezett mérnöki nyilvántartás bevezetését is támogatja. Ugyanakkor kijelentette, hogy véleménye szerint örülhetnek, ha a háború után az azelőtti időkben megfelelő emberi és anyagi erőforrásokkal tudják majd újraszervezni a munkát, ennél többnek jelenleg nem látja a realitását. Reök kiváltképpen az utolsó kérdésére kapott válasszal kapcsolatban fejezte ki elégedetlenségét és kijelentette: a háború utáni időkben gyorsabb és hatékonyabb munkavégzésre volna szükség, mint az azt megelőző időkben. A képviselőház többsége azonban belenyugodott a pénzügyminiszter válaszába.⁶

Noha a kataszteri személyzet létszáma elsősorban a frontszolgálat miatt csökkent le, mégis figyelemre méltó Hindy Zoltán (Eszter-

■ Teleszky János (1868–1939) politikus, pénzügyi szakember, 1912. április 22. és 1917. június 15. között pénzügyminiszter, (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár /= MNM TF/, 2439-1957)

6 Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. I–XLI. Bp., 1910–1918. (= KN). 723. országgyűlés (1917. március 30.) KN, XXXV:407–410.

7 Ezúton is köszönjük dr. Lengyel Beatrixnak, Gaskó Juditnak és Villám Juditnak, hogy segítettek a cikkben szereplő képviselők felvételeit felkutatni a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtárban és a Magyar Parlamenti Gyűjteményben.

gom) megjegyzése, amelyben arra utal, hogy az igazán ambiciózus emberek feltehetően nem a kataszteri közeget választották. Híndy a közszolgálati alkalmazottak újabb háborús segélyéről szóló törvényjavaslat tárgyalása során szolt arról, hogy ugyanolyan képzettség mellett sem mindegy, hogy valaki a [pénzügy] minisztériumhoz, a jogügyi igazgatóságához, a dohányjövődékhez, a pénzügyigazgatóságához Budapesten, a pénzügyigazgatóságához vidéken vagy a kataszterhez kerül-e, mert utóbbinál a többi intézményhez képest jóval lassúbb az előmenetel.⁸

Miközben 1914 és 1918 között a kataszteri felmérések lelassultak, a már meglévő eredményeket a háborús időszakban sokféleképpen próbálták hasznosítani. Ezt jól illusztrálja Csemez István (Győr vármegye, Tét) javaslata az 1916. szeptember 7-én a 2978/1916. ME számú rendelettel életbe léptetett gabonarekvirálási rendszer megreformálására.⁹ A képviselő úgy vélte, hogy a rendszer az alacsony fejkvóta miatt nem kellően hatékony, és célszerűbb lenne, ha a beszolgáltatandó gabonamennyiséget nem rekvirálnák, hanem holdszámra vetnék ki. A kivetéshez nem a kenyérmaggal bevetett terület nagyságát vette volna alapul, hanem az összes szántóföldet. Számításai szerint országosan 24 millió holdról volt szó, amelynek a felén (30–35% őszi, 15–20% tavaszi) gabonaféle terem, mindez pedig sokkal több gabona

beszolgáltatását tenne lehetővé. Hozzátette, hogy ez esetben azok a gazdaságok is látótérbe kerülnének, ahol a megengedettnél nagyobb arányban természetnek kapásnövényeket, illetve más, ipari vagy kereskedelmi növényt (mákot, kendert, lent), hiszen a korrekt gazdálkodás során a szántóföld fele gabonával, a másik fele pedig kapásnövényvel van vetve. Az új alapokon kidolgozandó beszolgáltatási rendszerhez szükséges adatokra nézve a kataszteri birtokíveket hívta volna segítségül. *„Ha erre az elvre áttérünk, az nem fog semmi nehézséget sem okozni, mert az egyes vármegyékre már így is kontingentálva van a beszolgáltatandó mennyiség, a vármegyék pedig kontingenseket állapítanak meg az egyes községekre. Így megvan az alap. De alapul szolgálnak a kataszteri birtokívek is, melyekben bennfoglaltatik a szántóföldek nagysága és más adatok. Hiszen minden évben be kell a gazdának vallania, hogy mennyi gabonát, mennyi kapásfélélet és mennyi takarmánynövényt termel.”*¹⁰

Kataszteri tiszta jövedelem az adóreformtörvényekben

A törvénykezési illetékről szóló törvényjavaslat tárgyalási vitáján egyértelműen kiderült, az igazságosabb adórendszert kilátásba helyező reformok a földadó leszállításával keletkezett állami bevételkiesést (is) szerették volna ren-

7 749. országos ülés (1917. október 26.) KN, XXXVII:301-302. A közszolgálati alkalmazottak újabb háborús segélyére vonatkozó törvényjavaslat és indoklása megtekinthető: *Az 1910. június 25-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai*. I–LXIV. Bp., 1910–1918. (= KI) 1388., 1393. LVII:294–306., 321–330. A kataszternél való előmenetelt konkrét személyek karriertörténetén keresztül is tanulmányozhatjuk. A *Catastrum* hasábjain számos, a kataszternél (is) dolgozó szakember életrajza jelent meg, például: REISZ T. CSABA: Gánóczy Sándor (1861–1938) emlékezete. 2. (2015) 2:38–49., Uó: A felhőkergető, esőcsináló kataszteri mérnök. Vozáry Pál (1850–1918). 3. (2016) 3:17–30., SCHMIDT ANIKÓ: Egy kivételes karrier: Antalfy Andor pályafutása. 4. (2017) 3:42–52., TÖRÖK ENIKŐ: „Gömör s hazánk alvilágának” felmérője: Vass Imre mérnök. 5. (2018) 2:3–17., TÖRÖK ENIKŐ: Cseh mérnök Erdélyben: Anton Hončík. 6. (2019) 1:19–24., TÖRÖK ENIKŐ: Fülhegyi, Gyarmathi, Hadfy és Kőszeghy. Kataszteri mérnökök szabadságharcos múlttal. 7. (2020) 3:15–28., KISS MARTON: Skála Vencel (1826–1917) emlékezete. Egy „bohém” mérnök útja a földméréstől a városi polgárságig. 7. (2020) 3:29–38., REISZ T. CSABA: Török Ferenc (1845–1924) emlékezete. A felmérési ügyvitel kézikönyve. 7. (2020) 3:55–64., TÖRÖK ENIKŐ: Kataszteri mérnökök a Dörre családban. 7. (2020) 4:11–18., KISS MARTON: Csígy Lajos (1886–1930) kataszteri tisztviselő életútja. 7. (2020) 4:33–40., TÖRÖK ENIKŐ: Hátsek Ignác a kataszternél. 8. (2021) 3:3–10., TÖRÖK ENIKŐ: Homolka József. 8. (2021) 4:39–51.

8 A rendelet szerint minden törvényhatóság területén, mihelyt ott a cséplési munkákat túlnyomó részben befejezték, a törvényhatóság első tisztviselője köteles a termelőktől a búza, rozs, árpa és zab ama mennyiségeit közzéadni, amelyekre a törvényben levő rendeletek értelmében vissza nem tarthatnak. <http://www.huszadikszazad.hu/gazdasag/a-gabona-rekviralasa>

9 807. országos ülés (1918. július 10.) KN, XL:425.

10 1078. Törvényjavaslat a törvénykezési illetékről és indoklása. KI, XLII:397–463.

dezni.¹¹ Hantos Elemér előadó a törvényjavaslatot azzal indokolta, hogy bár 1912-ben a földadó összege 25,5%-ról 20%-ra csökkent, az eredeti terv csak részben valósult meg, hiszen Wekerle Sándor a földadó csökkentésével egyidejűleg a jövedelemadót is be akarta vezetni, hogy ezzel pótolják a kieső 5,5%-ot, ám ezt már nem hajtották végre. *„A Wekerle-féle adótörvényeknek, amelyek iránt különös szimpátiám nem volt éppen azért, mert kevésbé voltak szociálisak, volt egy igen jó rendelkezése, amennyiben a nagy bankokat és a nagy földbirtokot súlyosabb adó alá vonták. [...] és az ellenzék összes vezérférfiai kivétel nélkül amellett nyilatkoztak, hogy a viszonyok olyanok, a helyzet olyan, hogy a törvények életbe léptetését feltétlenül el kell halasztani. Ennek az országos mozgalomnak hatása alatt a pénzügyminiszter úr 1913. március 1-én itt a házban elfogadtatott egy javaslatot, amely szerint a törvények életbe léptetése elhalasztatik. A javaslat tárgyalása során pedig a munkapárt részéről a következő felszólalás hangzott el: (Olvassa): »Vajon meg gondolták-e a mozgalom t. vezetői« – ez alatt értette az ellenzék vezérférfiit, akik Andrássy Gyulától kezdve mind ellene nyilatkoztak az adótörvények életbeléptetésének –, »vajon meg gondolták-e a mozgalom t. vezetői, hogy ők azzal, hogy az egész adóreformot elhalasztják, a földbirtokot körülbelül 16 millió k[oroná]val terhelő adótól szabadítják meg, ami azt jelenti, hogy a földbirtok kamatterhe – mert hiszen a földbirtokra az adó mint dologi teher nehezedik – ezzel összesen 16 millióval csökken, vagyis a földbirtoknak körülbelül 400 millió koronás tőke értékű nemzeti ajándékkal kedveskednek?»* Az előadó úgy látta, hogy a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok kereseti adójáról szóló törvény elhalasztásával ugyancsak a leggazdagabbak számára született kedvező döntés, és a modernizálást szolgáló adótörvények elhalasztásával keletkezett anomáliák között kiemelte,

hogy egész Európában Magyarországon vannak a legjobban megadóztatva a takarékpénztári betétek. Érvelése meggyőzőnek bizonyult, és az általa előterjesztett törvénykezési illetékre vonatkozó javaslatot a képviselőház tárgyalásra bocsátotta (ez lett a 1914:XLIII. tc.).¹²

A hadsegélyezés céljaira a jövedelmi adónak ideiglenes és részleges életbeléptetéséről szóló törvényjavaslat tárgyalása során a minisztérium sietett leszögezni: a jövedelmi adót a földbirtokból eredő „valóságos” és nem a kataszteri jövedelem alapján kell fizetni, amennyiben az a 20 000 koronát meghaladja, ezzel mintegy kimondva a kataszteri tiszta jövedelem túlzottan alacsony, az állami adóztatás érdekeivel nem összeegyeztethető voltát.¹³ A tárgyalás során Hegedüs Loránt előadó ismertette a részleteket: *„ebbe [ti. a jövedelmi adóba] bele kell számítani a naturálgazdaságából való jövedelmét és még lakásának bérösszegét is. Tehát a törvény világos intenciója az, hogy minden foglalkozási ág egyenlő módon fizessen 20 000 koronán felüli tiszta jövedelem után adót.”*¹⁴ Polónyi Géza (Bars vármegye, Léva) a tervet aggasztónak látta, attól tartva, hogy ha a jövedelmi adót nem a kataszteri jövedelem után kell fizetni, hanem a „valós” után, csak egy lépés, hogy a földadót is ezzel a módszerrel szedjék be. *„A birtok eddig a kataszteri jövedelem után fizetett, ezentúl a jövedelmi adó nem a kataszteri jövedelem alapján, hanem tisztán a bevallás alapján, még pedig hozzászámítva a természetben felhasznált dolgokat, lakást, mindent, lesz kiszabandó. [...] ezentúl meglesz a jövedelmi adóra vonatkozó bevallások statisztikája, igaz, hogy benne van a törvényben, hogy ezt nem szabad a kereseti adónál figyelembe venni, de a statisztikában benne lesz, hogy annak a birtokosnak mi a valóságos jövedelme, és nem telik belé 2-3 esztendő, különösen háborús esztendő, hogy mindnyájan ide fogunk állani és azt fogjuk mondani, hogy a valóságos jövedelem után tes-*

11 556. országos ülés (1914. július 16.) KN, XXV:371–373. A törvény teljes szövege elolvasható itt: *Ezer év törvényei* (<https://net.jogtar.hu>)

12 A törvényjavaslattal kapcsolatban a képviselőház pénzügyi bizottsága megtekinthető: 1127. KI, XLV:386–389.

13 565. országos ülés (1914. november 30.) KN, XXVI:235–236.

14 565. országos ülés (1914. november 30.) KN, XXVI:247–248.

sék a földbirtokot is megadóztatni.”¹⁵ A javaslat, országgyűlési elfogadását követően, mint az 1914. évi XLVI. tc. szentesítettett.

A jövedelemadónak részleges életbeléptetéséről, a vagyoadóról és az 1916. évre kivetett III. osztályú kereseti adó érvényének fenntartásáról szóló három törvényjavaslatot a gyorsabb ügyintézés érdekében közösen tárgyalták. Az adóalapok meghatározásánál a javaslatok ismét nem a kataszteri tiszta jövedelemre támaszkodtak.¹⁶ A minisztériumi előterjesztésekkel szemben a kataszteri tiszta jövedelmet több képviselő is visszahozta volna számítási alapnak, hogy ezáltal a tervezett adókat is mérsékelje.

A tárgyalás bevezetőjében Hegedüs Loránt előadó hangsúlyozta, az 1891. évi porosz adóreform mintájára Magyarországon is olyan adórendszert szeretnének, amely „az egyén összes jövedelmeit összefogva, terheit levonva egy progresszív skála alapján fogja őt később a kereseti nagyobb adó megterhelni.” A jövedelemadót ezúttal kiterjesztették a 10 000 koronát meghaladó jövedelmekre is. Az átfogó adóreformmal kapcsolatban Földes Béla (Szatmár vármegye, Nagybánya) megemlítette, hogy bár a kataszteri tiszta jövedelem nem minden esetben felel meg a valóságnak, az igazságtétel rendkívül nehéz feladat. Mindazonáltal azt javasolta, hogy a mezőgazdasági birtoknál egy középérték megállapítására kellene törekedni.¹⁷

A fizetendő vagyoadó meghatározásánál aggályokat keltett a javaslatban foglalt vagyonebecslés/értékmeghatározás, amelynek sem a pontos menete, sem a jogorvoslati lehetőségei nem voltak pontosan kidolgozva a kritikusi szerint. Több képviselő is azt javasolta, hogy az átlagos forgalmi érték helyett a – jövedelmi adó esetében már megbízhatatlannak minősített – kataszteri tiszta jövedelmet vegyék alapul a becslésnél.

Springer Ferenc (Budapest) felszólalásában ismertette a Gazdaszövetség és az Országos

■ Földes Béla (1848–1945) közgazdász, statisztikus, egyetemi tanár, 1917. augusztus 18. és 1918. május 8. között átmenetgazdasági tárca nélküli miniszter (Magyar országgyűlési képviselők arcképcsarnoka 1906–1911. Bp. 1906.)

Magyar Gazdasági Egyesület (= OMGE) javaslatait, amelyek a törvényben szereplő forgalmi érték helyett a becslésnél a kataszteri jövedelem két és félszeresét vették volna alapul 5%-os kamatozás mellett (OMGE javaslata), a Gazdaszövetség pedig vidékenként az ottani átlagos béreket és ugyancsak 5%-os kamatozást ajánlotta kiindulópontnak. Bár az indítványok véleménye szerint korrigálásra szorultak, hangsúlyozta, hogy mindkét kezdeményezés dicséretes, mert „máskülönben csakugyan ki van téve az adózó közönség annak, hogy az ő vagyona nem bizottsági becslés, nem körülményes eljárás alapján fog megbecsülni, hanem azt a legkényelmesebb módot fogják választani, amely a becslésre kínálkozik, amely az illetékekről szóló törvényben bennfoglaltatik és annak alapján a nyers, illetőleg a kataszteri jövedelem

15 565. országos ülés (1914. november 30.) KN, XXVI:247–248.

16 1291. Törvényjavaslat a jövedelemadónak részleges életbeléptetéséről és indoklása. KI, LIV:110–123.

17 647. országos ülés (1916. augusztus 9.) KN, XXXI:12. 32.

tizenhatszorosa alapján, illetőleg a földbirtokra nézve megállapított kulcs alapján fog a becslés megtörténni.” A módszer megfelelő lehet a földbirtokra tekintve, de a városi vagyon meghatározásához semmiképpen: „az a különbség, amely a törvény alapján megállapítandó minimális érték, vagyis a nyersbérjövedelem tizenhatszorosa és a tényleges forgalmi érték között van, óriási nagy”, és félő, hogy a tulajdonosok vagyonát túl magasra becsülik.¹⁸

A jövedelemadó kivetése kapcsán Radvánszky Antal báró (Zólyom vármegye, Breznóbánya) jegyezte meg, hogy Magyarországon a hadi jövedelemadó kivetésénél a kereskedő- és iparososztály jövedelme magasabb összeggel vétetett fel, mint amilyen a földbirtokos osztály jövedelme volt. Az anomáliák megszüntetésére elsősorban a kataszter kiigazítását látta megoldásnak, hangsúlyozta ugyanakkor, hogy tisztában van vele, jelenleg ezt a munkát nem lehet elvégezni, hiszen nincs rá szakértett munkaerő.¹⁹ Erre némileg reflektálva Bernáth Béla (Zemplén vármegye, Mád) azt is vitatta, hogy a jelenlegi háborús helyzetben indokolt-e ezt a törvényjavaslatot tárgyalni. Ő is problémának látta, hogy a vagyonadó esetében az érték megállapításánál az átlagos forgalmi értéket veszik alapul, ami különösen a szőlők esetében teljesen kivitelezhetetlen, hiszen ott a termelékenység és bevétel kiszámíthatatlan a különböző, előre nem tervezhető természeti károk (fagy, esőzés, fertőzések) miatt. Véleménye szerint a javaslat a gazdaságok fejlesztését is bünteti: aki gépeket vásárol és befektet a földjébe, azzal magasabb vagyonadót fizettetnek, mint aki extenzív gazdálkodást folytat. Az igazságtalanságok kiküszöböléséért ő is a kataszteri tiszta jövedelmet hívta segítségül: „igen kívánatos volna, ha a borkészletek és berendezések a vagyonadónál számításba nem vétetnének. A becslés alapjául szolgálhat a kataszteri tiszta jövedelem, annnyival inkább, mert köztudomású, hogy a szőlők mindenütt a legmagasabb osztályba kerültek”.²⁰

■ Bernáth Béla (1850–1922) ügyvéd, politikus (A magyar országgyűlés képen és írásban 1892-1897. Bp., [1896])

Esterházy Mihály gróf (Pozsony vármegye, Galánta) is a kataszteri tiszta jövedelmet kívánta alapul venni a földbirtok esetében a vagyonadó meghatározásánál: „Annak idején a Köztelekben is propagálták azt az eszmét, hogy ne az ingatlanbirtokok forgalmi értéke, hanem a kataszteri hozadék két és félszerese vétessék alapul, amely 5%-kal tőkésítendő volna és ennek alapján volna kirovandó a vagyonadó. Ezt az eszmét egy kis módosítással magaménak valdom és a t. miniszter úrnak és a t. túldoldalnak figyelmébe ajánlom. Magam részéről igazságos, célravezető és sok felesleges munkát, sok felesleges zaklatást megtakarító, expediensnek [= kiegészítő megoldásnak] találnám azt, ha ezen két és félszeres tiszta kataszteri hozadék 5%-os tőkésítése megengedtetnék, azonban kirívó

18 649. országos ülés (1916. augusztus 11.) KN, XXXI:115.

19 650. országos ülés (1916. augusztus 12.) KN, XXXI:152.

20 651. országos Ülés (1916. augusztus 22.) KN, XXXI:181.

diszparitás esetén legyen mód arra, hogy úgy a magánfél, mint a pénzügyi hatóság becslést, illetőleg vallomást kérhessen. [...] Én tehát ismételtén kérném a miniszter urat s az egész t. házat, a földbirtoknál a kataszteri tiszta hozadék két és félszeresét véve alapul, ennek 5%-os tőkésítését vegye a vagyoadó kivetésének alapjául, nem pedig azon becsléseket, melyek a mostani különös viszonyok között legtöbb esetben nem fedik a reális értéket. Már az a kedvezmény, hogy bizonyos levonások történhetnek a kisgazdáknál, nem áll, mert hát nagyon kedvező jelenség az, hogy a terheket ugyanakkor tekintélyes mértékben emeljük.”

Nagyatádi Szabó István (Somogy vármegye, Nagyatád) a bérleti díj alapján való ingatlan-értékbecslést tekintette a legkorrektebb módnak és – a törvényjavaslattal egyetértésben – a kataszteri tiszta jövedelem

■ Esterházy Mihály gróf (1884–1933) országgyűlési képviselő, vadász (MNM TF, 791-1933)

figyelmén kívül hagyását javasolta: „Az ingatlan becsértékére nézve az volt a javaslatunk, hogy az ingatlanbirtok becsértéke az adózás szempontjából az illető vidéken megállapítható haszonbér hozadék alapján 5%-os tőkésítés erejéig állapíttassék meg. Ezt nagyon helyesnek tartanám. A kataszteri alapra nem lehet helyelkedni, mert mindenki tudja, hogy nagyon aránytalan. A főbecslés pedig, különösen a mai időkben, oly aránytalanságokat hozhat létre, amelyek senkinek sem lehetnek céljai, a kormánynak sem. Mi már régebben követeltük, hogy az összes földadózás a bérösszeg után állapíttassék meg a most fennálló kataszteri helyett, mert abban a nézetben vagyunk, hogy a föld jövedelme az, ami bérösszeget hoz.”

Polónyi Géza pedig arról beszélt, hogy a birtokososztály már nagyon sok adót fizet: földadót, jövedelmi adót, házbéradót, miközben vannak olyan területek, amelyek adómentesek, például a be nem épített városi telkek. A vagyoadó e területeket illetően az első adó

■ Nagyatádi Szabó István (1863–1924) politikus, 1919. augusztus 15. és augusztus 27. között földművelésügyi miniszter, az első országos magyar parasztpárt alapítója (MNM TF, 872-1949)

lesz, amelyet meg kell fizetni, a többi, eddig is adózóknak viszont a sokadik.²¹

Végül a képviselők minden igyekezete ellenére a vagyonadóra vonatkozó értékbecslés a kataszteri tiszta jövedelem helyett az átlagos forgalmi értéket vette alapul (10. §.). A jövedelemadó részleges életbe léptetése az 1916:XXVI. tc.-ként, a vagyonadóra vonatkozó az 1916:XXXII. tc.-ként, az 1916. évre kivetett III. osztályú kereseti adó érvényének fenntartásáról rendelkező javaslat pedig az 1916:XXXIII. tc.-ként szentesítettet.²²

A jövedelemadóról és a vagyonadóról szóló törvények módosítása és kiegészítése, a hadi nyereségadóról szóló törvény hatályának meghosszabbítása, valamint egynémely adónem után fizetendő hadipótlékra vonatkozó törvényjavaslatban a földadó szempontjából a 18. §-a releváns, amely kimondta, hogy „a földadó [...] után 60%-os hadipótlék fizetendő”.²³ A javaslat tárgyalása során Popovics Sándor pénzügyminiszter (1918. február 11. – 1918. október 31.) elmondta, hogy a bérbeadott földbirtokok földadójára kivetett 60%-os pótdónál a különbözetet a bérlőnek kell kifizetnie, hiszen ő élvezzi a gazdálkodás hasznát. Hangsúlyozta, hogy a javaslatnak az volt az alapgondolata, hogy a háború alatt a pénz elértéktelenedett, a földbirtok viszont megőrizte az értékét, így a gazdálkodás most jövedelmezőbb, mint a háború előtt, ugyanakkor a földadó fix teher, ezért az emelését csak pótlék kivetésével lehet megoldani.²⁴

Ábrahám Dezső (Jász-Nagykun-Szolnok vármegye, Karcag) az indítvánnyal kapcsolatban elmondta, hogy az nem védi a földbirtokosokat a jogosulatlan megadóztatástól, mert „*akik bérbe adják ezen területeket, azok nem használhatják ki a háborús konjunktúrát, mert hiszen a haszonbér nem emelkedett egy krajcár-*

ral sem, legfeljebb emelkednek az adók”, ráadásul most újabb adót, az úgynevezett földadó-pótlékot is ki kell fizetniük.²⁵ Bernáth Béla pedig úgy vélte: „A földadó 60%-ának pótlékolása és a vagyonadóalaphoz 20 000 koronára való leszállítása a szegényebb társadalmi rétegeket igen meg fogja terhelni. Ezt megfelelő progresszivitással és a 2 millió koronán felüli vagyonok nagyobb mérvű megterhelésével könnyen lehetne enyhíteni.”²⁶

A pótlékkal kapcsolatban a főrendiházban is volt egy kisebb felzúdulás, aminek nyomán Popovics Sándor pénzügyminiszter megnyug-

■ Popovics Sándor (1862–1935) 1918. február 11. és 1918. október 31. között pénzügyminiszter, felsőházi tag, belső titkos tanácsos, a Magyar Nemzeti Bank első elnöke (MNM TF, 6297-1957)

21 654. országos ülés (1916. augusztus 25.) KN, XXXI:375–376., 386–387., 400.

22 A törvények teljes szövege elolvasható: *Ezer év törvényei*.

23 1401. Törvényjavaslat a jövedelemadóról és a vagyonadóról szóló törvények módosításáról és kiegészítéséről, a hadi nyereségadóról szóló törvény hatályának meghosszabbításáról, valamint egynémely adónem után fizetendő hadipótlékról és indoklása. KI, LVII: 376–402.

24 783. országos ülés (1918. május 13.) KN, XXXIX:144.

25 784. országos ülés (1918. május 14.) KN, XXXIX:162.

26 786. országos ülés (1918. május 16.) KN, XXXIX:215.

■ Abrahám Dezső (1875–1973) ügyvéd, képviselő, a második szegedi ellenkormány miniszterelnöke 1919. július 12. és augusztus 12. között (MNM TF, 1853–1962)

tatta gróf Somssich Lászlót, hogy „miután a 60%-os pótlék, amelyet a földadónál behozni szándékozunk, mindenben az egyenes állami adó természetével bír, úgyhogy azok a rendelkezések, amelyek az egyenes állami adóknak a jövedelemadó alapjából való levonására vonatkoznak, természetesen a pótlékre is kiterjednek”.²⁷ A törvényjavaslat az 1918:IX. törvény-cikként szentesített.

A bélyeg- és illetékekre vonatkozó törvények és szabályok némely rendelkezésének módosításáról szóló törvényjavaslat a II. fejezetben tárgyalta az ingatlanok értékének megállapítására vonatkozó rendelkezéseket, az 1887:XLV. tc. és az 1911:X. tc. vonatkozó intézkedéseit hatályon kívül helyezve. A javaslat az illeték kiszabási alapját felemelte: a földbirtoknál a kataszteri jövedelem húszszorosa helyett annak harmincszorosában, a szőlőbirtoknál a kataszteri tiszta jövedelem ötvenkétszeresében állapították meg a törvény szerinti legkisebb értéket.²⁸

Csermák Ernő (Abauj-Torna vármegye, Szikszó) sokallta az így megállapított becsértéket, azzal érvelve, hogy nagy különbség van az egyes kataszteri tiszta jövedelmek megállapításánál. „A szőlőknél köztudomású, hogy maga a szőlő elnevezés még nem jelent szőlőt. Az a

szőlő lehet beállított szőlő, lehet félig elpusztult szőlő, lehet oly szőlő, amelynek csak a neve szőlő. A 6. §-ban akarja a t. kormány ezt némileg korrigálni, azonban itt annyira elpusztultnak kívánja azt a földet, hogy semmiféle művelésre alkalmas ne legyen. Ha kimutatom azt, hogy annak a földnek 99%-a szántó, akkor nem vehetem igénybe azt a kedvezményt, amelyet az 5. § megállapít, hogy ne az 52-es, hanem a 30-as kulcs alá essék.”

Vele összhangban Madarassy Beck Gyula báró (Bereg, Mezőkaszony) is tiltakozott a szerinte túlzó emelés ellen.²⁹ Novák János (Somogy vármegye, Csurgó) is elsősorban a szőlők becsértékére vonatkozó rendelkezést tartotta visszaélésre alkalmasnak: „Azt meg tudom érteni, hogy a szőlőknél az ötvenkétszeres összeg vétetik fel, de a 6. § azt mondja, hogy oly szőlőterületeknél, amelyek teljesen kipusztultak, ha parlagon hevernek, a 4. § alkalmazandó, de ha a szőlőterület más művelési ágra alkalmas, akkor nem esik a 4. § rendelkezései alá. Itt felvilágosítást kérek a t. pénzügyminiszter úrtól, mert attól tartok, hogy azok a közegek, akik annak idején az örökösödési eljárás során fölveszik majd ezt a szőlőbirtokot, bár maga a szántóföld nem szőlő, az ötvenkétszerest fogják alkalmazni, mert ez a kincstár részére sokkal többet hoz, mint a szántóföld. Ha a t. pénzügyminiszter úr megnyugtat, hogy ez a szakasz akként fog módosíthatni, hogy azt a szőlőterületet majd azon a címen veszik fel, amilyen művelési ág alatt áll, ebbe belenyugszom, ha azonban nem nyugtat meg, oly módosítást óhajtanék benyújtani, hogy teljesen kipusztult szőlőterületeknél a művelési ág az irányadó, amennyiben pedig parlagon hever, akkor nem az 5., hanem a 4. § alkalmazandó.” Teleszky János pénzügyminiszter biztosította a képviselőt, hogy a szőlőterületet azon a címen veszik majd fel, amilyen művelési ág alatt aktuálisan van, hiszen az új földadótörvény értelmében az eddigi rendszertől

27 Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett országgyűlés nyomtatványai. Főrendiház – napló. I–V. Bp., 1912–1919. (= FN) A főrendiház CXII. ülése. (1918. június 3.) FN, V:170.

28 1296. Törvényjavaslat a bélyeg- és illetékekre vonatkozó törvények és szabályok némely rendelkezésének módosításáról és indoklása. KI, LIV:164–181.

29 644. országos ülés (1916. július 13.) KN, XXX:424–429.

eltérőleg a művelésiág-változásokat be kell jelenteni, és eszerint a kataszteri nyilvántartásokba bevezetni.

A megnyugtató nem sikerült teljes mértékben, Platthy György (Dunavecse) Novák Jánossal értett egyet: „*De köztudomású dolog az, hogy a kataszteri átvezetés évekig elhúzódik, hogy sok helyen vannak a kataszterben oly szőlők, amelyek már tíz év óta nem szőlők, hanem parlagon heverő földek. A közigazgatási hatóság, illetőleg a község ugyanakkor, amikor az egyes ingatlanokról az értékbizonyítványokat kiállítja a miniszteri végrehajtó utasítás*

értelmében, elmondhatná azt is, hogy vajon a művelés alatt álló szőlő ma is szőlő, avagy már parlagon heverő terület-e, ha pedig már nem szőlő, mily művelési ág alá tartozik.”

Radvánszky Antal pedig hangsúlyozta: helyesli, hogy a becsértékek megállapításánál a kataszteri alapokon maradjon a javaslat, mert „*bármily kifogásolható is a kataszteri alap aránytalanság tekintetében, mint segédszám minden oldalon igénybe vehető, mint korrektívum, mint kiegészítő eszköz [...]. Itt azonban egyenesen nem áll más rendelkezésre az illető közegek kezében, mint a kataszteri arányszámnak sokszorosítása. E tekintetben teljesen egyetértek a javaslattal és azt örömmel üdvözlöm.*”³⁰ A javaslat nyomán született az 1916. évi XXVII. törvénycikk.

Az időszak mérlege

Az első világháború idején tehát emberi erőforrás hiányában a kataszteri felmérési munkálatok, velük pedig a kataszteri és ingatlan-nyilvántartási telekkönyvek pontos és egymással összhangban történő vezetése iránti törekvések is a háttérbe szorultak. A földadó leszállításával a háborús években a befizetendő földadó összege is csökkent, nem csupán az adókulcs leszállítása miatt, hanem a hadikárok beszámítása okán is, amelyeket az elemi csapásokkal azonos mértékben vettek figyelembe.³¹ Mindez jelentős bevételkiesést eredményezett az államháztartásban. A kieső jövedelem pótlására, valamint a háború miatt megnövekedett kiadások fedezésére számos adótörvényt vezettek be, amelyekkel a törvényhozók egyúttal biztosítani igyekeztek a közterhek igazságosabb elosztását is.

A korábban gyakran emlegetett nagybirtok és kisbirtok közötti ellentét most csak egy felszólalásban jelentkezett, 1918. február 20-án Juhász-Nagy Sándor (Hajdúszoboszló) java-

■ Platthy György (1864–1933) ügyvéd, politikus (MNM TF, 2895-1957)

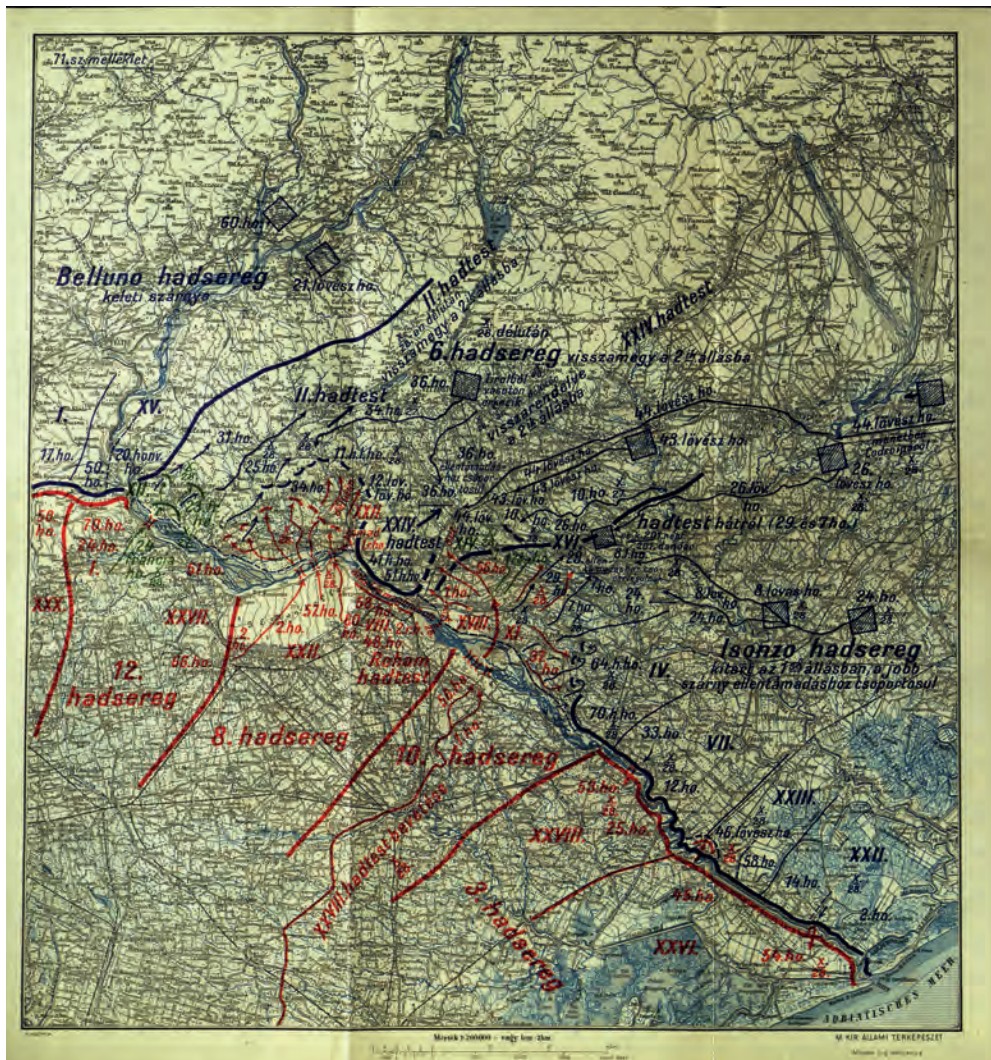
30 645. országos ülés (1916. július 14.) KN, XXX:437–438. 446. 451.

31 1915:XIV. törvényjavaslat. Bevezetésével kapcsolatban I.: 1142. Törvényjavaslat a közadókat érintő egynemely kérdésnek a hadi állapot folytán szükségessé vált kivételes szabályozása tárgyában. KI, XLVI:28–30., 1183. A képviselőház pénzügyi bizottságának jelentése a közadókat érintő egynemely kérdésnek a hadiállapot folytán szükségessé vált kivételes szabályozásának tárgyában beadott 1142. számú törvényjavaslatról. KI, XLVII:308–309. A törvényjavaslat teljes szövege elolvasható itt: *Ezer év törvényei*.

solt földosztást. Érvei között szerepelt a földbirtokok aránytalan elosztása: a birtokok 99%-át a törpe és kisbirtokosok teszik ki, ám az ország területének csak alig több mint a felét adják, miközben a nagybirtokok mintegy harmadrészét. Polónyi Gézával összhangban ő is 50 ezer korona kataszteri jövedelemnek megfelelő birtokmaximumot javasolt, és az ezen feletti területeket szétszította volna a földnélküli emberek között. A javaslatot természetesen nem fogadták el, az első földosztásra egy évvel később, 1919. február 23-án került sor Károlyi Mihály kápolnai birtokán.³²

Az adóreformtörvényeknél (hadisegélyezés céljaira részlegesen bevezetett jövedelemadó,

vagyonadó) több javaslatban is megfigyelhetjük, hogy a kataszteri tiszta jövedelmet annak túlzottan alacsony volta miatt a törvényhozók már nem tekintették alkalmas adóalapnak, miközben ugyanezen okból a képviselők egy része örömmel beemelte volna azt a törvényjavaslatok szövegébe. Miközben az adóreformtörvényekben a kataszteri tiszta jövedelem háttérbe szorult, a módosított bélyeg- és illetéktörvényben továbbra is ezt használták adóalapként. Miután az állam a földadó utáni bevételeket is alacsonynak találta, ugyanakkor ezt az adónemet annak idején egy fix összegben állapította meg, emelését a 60%-os pótlék bevezetésével oldotta meg.

■ József főherceg: A világháború, amilyenek én láttam. Térképmelléklet, 1926. (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, MNL OL, P 416. 59-24.)

32 A felszólalást l.: 772. országos ülés (1918. február 20.) KN, XXXVIII:317–318.